

Irak'ta Türkçe Eğitimin Tarihçesi ve Hukuki Boyutu

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'ı işgal eden ve sonrası manda rejimine tabi tutan İngilizler, Irak'ta Türk varlığını, Türk kültürünü ve Türk tarihini silmek için ellerinden gelen her türlü çabayı harcamaktan çekinmemişlerdir. Bu bağlamda eğitim alanında Türkçe tedrisatın iptali ve yerine Arapça'yı getirmeyi amaçlayan planlarını da Irak hükümetine empoze ederek gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Habib HÜR MÜZLÜ

Osmanlı Devleti'nin bugünkü Irak topraklarında hâkim olduğu süre içerisinde eğitim, başta Türkmen bölgeleri olmak üzere, doğal olarak Türkçe yapılmakta idi. Eğitim, bu dönemde, cami ve tekkelerde gerçekleşirdi. Bu durum İngilizlerin Irak'ı işgal etmesinden (1918) ve Irak Devleti'nin kurulmasından sonra da (1921) bir süre devam etmiştir. O yıllarda, bir Türk şehri olan Kerkük ve sair Türkmen bölgelerinde açılan ilkokul seviyesindeki okullarda eğitim Türkçe olarak icra edilmiş, ancak eğitime bir Arapça dersi ilave edilmiştir. 1927 yılında bu okulların beşinci ve altıncı sınıflarında Arapça eğitim verilmeye başlanmış, ilk dört sınıfta ise Türkçe eğitime devam edilmiştir. Lise seviyesinde de Arapça eğitim verilmesine başlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'ı işgal eden ve sonrası manda rejimine tabi tutan İngilizler, Irak'ta Türk varlığını, Türk kültürünü ve Türk tarihini silmek için ellerinden gelen her türlü çabayı harcamaktan çekinmemişlerdir. Bu bağlamda eğitim alanında Türkçe tedrisatın iptali ve yerine Arapça'yı getirmeyi amaçlayan planlarını da Irak hükümetine empoze ederek gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

İlginçtir ki, manda rejimi süresince (1921-1932) Irak'ta Türkçe eğitime kısıtlı bir şekilde imkân veren iki yasa çıkmıştır. Bunların ilki 1931 yılında Irak'ta yürürlüğe giren "Yerel Diller Yasası", ikincisi ise Irak hükümetinin 1932 tarihinde ilan ettiği "Irak Krallığı Deklarasyonu"dur.

Türkçe eğitimle ilgili olarak 1931'de çıkan 74 Nolu Yerel Diller Yasası'nın 6. maddesinde, Musul,

Erbil ve Kerkük vilayetlerinin ilçelerinde öğrencilerin çoğunluğunun Türklerden oluşan anaokulu ve ilkokullarda eğitim dilinin Türkçe olacağı vurgulanmıştır.

1932'de Başbakan Nuri el-Said'in imzasıyla yayınlanan "Irak Krallığı Deklarasyonu", Cemiyet-i Akvam'a mandanın kaldırılması için verilen bir taahhütnamedir. Deklarasyonun 5. maddesi, değişik din, dil ve etnik gruplara mensup Irak halklarının kendi dillerini kullanmaları amacıyla okullar ve eğitim müesseseleri açma hakkına sahip olduklarını vurgulamıştır. Deklarasyonun 8. maddesi ise, ana dilleri Arapça olmayan ve il ve ilçelerde belirli bir oranda varlıkları olan vatandaşların çocuklarının, ülkedeki eğitim sistemleriyle uyumlu olarak ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim almaya hakları

olacağını ve buna imkân sağlanacağını taahhüt etmiştir.

Anılan deklarasyonda, millî ve etnik gruplara tanınan hak ve taahhütlerin Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvâm) garantisi altında uluslararası yükümlülükler olduğu beyan edilmiştir.

Aslında anılan yasa ve deklarasyonun çıkarılması, Irak'taki etnik grupların kendi dilleriyle eğitim görmeleri gerçeğine inanıldığı için değil, tamamen siyasi nedenlerle gerçekleşmiştir. Zira Cemiyet-i Akvâm, Irak devletinin tam bağımsızlığını tanımak ve Irak'ın bu örgüte üye olabilmesi için vatandaşlarına anılan hakların sağlayacağını taahhüt etmesini şart koşmuştur. İşte, Türkmenlere ve sair etnik ve dinî oluşumlara yasayla tanınan haklar bu nedenlerle verilmişti. Zaten, özellikle Irak Türkmenlerine tanınan "kendi dilleriyle eğitim görme hakkı" çok geçmeden ellerinden alınmıştır. 1935-1936 yıllarında Türkçe eğitim hakkı Kerkük şehri hariç tüm Türkmen bölgelerinde iptal edilmiş, Kerkük'te de Türkçe eğitimi sadece bir ders olarak tanınmış, sonrasında da bu hak bile alınmış ve eğitimin tamamen Arapça olarak yapılma safhasına geçilmiştir.

Bu durum, kraliyet dönemi boyunca (1925-1958) devam etmiştir. Krallık rejiminin devrilmesi ve cumhuriyetin ilan edilmesinden az sonra çıkarılan 1958 tarihli geçici anayasanın üçüncü maddesi, Arapların ve Kürtlerin vatanda ortak oldukları ve millî haklarının korunacağı hükmünü içermiştir ki, bu şekilde Irak'taki Türkmen halkı yok addedilmiştir. Tabii ki bunun sonucunda da Türkçe eğitime imkân verilmemeye devam edilmiştir.

Baas Partisi'nin Irak'ta iktidara gelmesinden (1968) hemen sonra, çıkarılan geçici anayasa da, daha önceki anayasa gibi Arap ve Kürt halklarının haklarını garanti altına almış ve Irak'ta üçüncü ana oluşum olan Türkmen halkını yok saymıştır. Bunun bir siyasi sonucu olarak da ülkede Türkmen halkına karşı acımasız bir asimilasyon ve Araplaştırma politikası uygulanmıştır.

Ancak bu tarihten yaklaşık iki yıl sonra, 24 Ocak 1970 tarihinde, Irak'ın yönetimini elinde tutan "Devrim Komuta Konseyi" sürpriz bir şekilde "Türkmenlere Kültürel Haklar" tanınması konulu bir karar çıkarmıştır. 89 Nolu bu karara göre, Türkmen bölgelerinde "Türkmence dilinin" (Türkçe) ilkokul seviyesinde okutulması, tüm eğitim araçlarının Türkmence olarak hazırlanması ve Millî Eğitim Bakanlığı'nda bir Türkmence Eğitim Müdürlüğü'nün oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Bu karardan hemen sonra Türkmen bölgelerindeki ilkokullarda Arapça yerine Türkmence (Türkçe) eğitim vermeye başlanmıştır. Türkmenlerin merkezi olan Kerkük şehrinde 120'ye yakın okul Türkçe eğitim vermeye başlamış ve bu durum Türkmen halkı tarafından büyük çapta memnuniyetle karşılanmıştır. Ders müfredatı Arapçadan Türkçeye (Arap harfleriyle Türkçe) çevrilmeye, bu dille kitaplar basılmaya ve öğretmenlerin yeni sisteme uyum sağlamaları için kurslar açılmaya başlanmıştır. Ayrıca, Türkmence eğitim vermeye başlayan okulların isimleri değiştirilerek Türkçe isimler kullanılmıştır (Yıldızlar, Yedi Kızlar, Fuzuli, Karaaltun, Doğruluk gibi). Türkmence eğitim veren ilkokullar Kerkük'ün yanı sıra Erbil,

Baas Partisi'nin Irak'ta iktidara gelmesinden (1968) hemen sonra, çıkarılan geçici anayasa da, daha önceki anayasa gibi Arap ve Kürt halklarının haklarını garanti altına almış ve Irak'ta üçüncü ana oluşum olan Türkmen halkını yok saymıştır.

Tuzhurmatu, Telafer, Altunköprü, Dakuk gibi Türkmen bölgelerinde hızlı bir şekilde faaliyete geçmiştir.

Ne yazık ki, Türkmen halkına tanınan bu hak iki yıl gibi kısa bir süreden sonra rejim tarafından geri alınmış ve tüm okullar tekrar Arapça eğitim sistemine dönüştürülmüştür. Türkmen halkı bu durum karşısında sessiz kalmamış, Türkmen bölgelerinin her tarafında protestolar başlamış, liseler dâhil tüm okullarda greve gidilmiş ve üç gün boyunca tüm okullar kapatılmıştır. Greve devlet memurları ve serbest meslek sahipleri de katılmıştır. Bunun üzerine onlarca öğrenci ve öğretmen rejim tarafından tutuklanmış ve ağır işkencelere tabi tutulmuştur. Bir öğretmen olan sanatçı "Tembel Abbas" lakabıyla tanınan Hüseyin Demirci hunharca işkenceye tabi tutulmuş ve katledilmiştir. Böylece Irak Türklerinin Türkçe eğitim denemeleri trajik bir şekilde sona ermiştir.

Aslında –iki yıl sonra yaşananların da gösterdiği gibi–Baas Partisi rejimi Türkmen halkına Türkçe eğitim yapma hakkını vermekte hiç samimi olmamıştır. Bu hakkın

verilmesinin arkasında şu olduğu sonradan ortaya çıkmıştır: Birleşmiş Milletler, 1965 yılında vermiş olduğu bir kararla üye ülkelerin vatandaşlarına karşı din, dil, etnik köken ya da milliyet ayrımı yapmaması yükümlülüğünü getirmiştir. Birleşmiş Milletler bu yükümlülüğü içeren prensipleri uluslararası bir belge haline getirmiş ve bu belge 1969 yılının ilk aylarında yürürlüğe girmiştir. Irak bu uluslararası belgeyi aynı yılda imzalayan ülkeler arasında yer almıştır. Üye ülkelerin parlamentoları birbiri ardına bu belgeyi onaylamaya başlamıştır. Irak'ta da Devrim Komuta Konseyi 14 Ocak 1970 tarihinde bir kanun hükmünde kararnameyle adı geçen belgeyi onaylamıştır. Irak bu karara göre Birleşmiş Milletler Heyeti ve uluslararası camia önünde vatandaşları arasında etnik ayrım yapmamak hususunda kendini bağlamıştır. İşte bu karardan tam on gün sonra yani 24 Ocak 1970 tarihinde "Türkmenlere Kültürel Hakların Tanınması" kararı çıkmıştır. Irak hükümeti bu kararın bir nüshasını Birleşmiş Milletler Sekreteryasına tevdi etmiş, ardından da Süryani-ler için benzer bir karar çıkmış; 11 Mart'ta da Kürtlerle ilgili otonomi kararı verilmiştir. Bu safhadan sonra 33 yıl boyunca Irak'ta devlet tarafından Türkçe eğitime imkân tanınmamıştır.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra ABD tarafından ilan edilen güvenli bölgenin bir parçası olan Erbil şehrinde 1992'den itibaren Türkmence (Türkçe) eğitim veren okullar açılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Türkmen partileri tarafından Erbil'de 12 ilkokul ve 5 anaokulu açılmış ve burada eğitimin yeni harflerle (Latince) yapılmasına devam edilmiştir.

Irak 2003 tarihinde ABD tarafından işgal edilmiş ve ülkede yeni bir yönetim tarzı kurulmuştur. Irak Türkmenleri yönetim boşluğundan yararlanarak bir emrivaki yapıp Irak Milli Eğitim Bakanlığı'ndan onay almadan 2004-2005 eğitim yılında ve hatta daha öncesinde Türkçe eğitim veren ilkokullar açmışlardır. Türkçe eğitim verebilen öğretmenlerin yok ya da çok az olması gerçeği önünde, bu görevi Türkmen edebiyatçılar, tarihçiler ve şairler üstlenmiştir. Bilahare öğretmenlerin Türkiye'ye gönderilip eğitim kurslarına katılmaları yoluyla bu açık kapatılmıştır. Irak Milli Eğitim Bakanlığı başlangıçta bu okulların açılmasına itiraz etmiş ve karşı çıkmıştır. Sonradan ise bu okullar ve öğrencilere verilen diplomalar devlet tarafından resmen tanınmıştır.

2005 yılında yürürlüğe giren anayasada Irak tarihinde ilk defa ülkede Türkmen halkının var olduğu vurgulanmış ve bu oluşuma özellikle kendi dilinde eğitim alma hakkı tanınmıştır. Anayasanın 4. maddesi Türkmenlerin devlet okullarında anadille eğitim görmeleri hakkını garanti altına almıştır. Anayasanın 125. maddesi de Türkmenlerin eğitimsel haklarını garanti altına alma hususunu bir kez daha pekiştirmiştir. Bu tarihlerden sonra Türkmence (Türkçe) eğitim veren ilkokul, ortaokul ve liseler kendini ispatlamış ve hatta ülkede üstün başarılar kaydedebilmiştir. Şu anda Kerkük, Erbil, Tuzhurmatu, Diyala ve Bağdat'ta açılmış olan Türkmence okullar hizmet vermeye devam etmektedir. Bu okullarda Türkçe eğitimin iki şekilde verilmekte olduğunu da vurgulamakta yarar var: Esas adı verilen okullarda tüm dersler Türkçe verilmekte; şümul adı verilen okullarda ise sadece

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra ABD tarafından ilan edilen güvenli bölgenin bir parçası olan Erbil şehrinde 1992'den itibaren Türkmence (Türkçe) eğitim veren okullar açılmaya başlanmıştır.

Türkçe eğitim dersi vardır, kalan dersler ise Arapça verilmektedir.

Irak'ta Türkçe eğitim konusuna ivme kazandıran bir yasa da "Millî Eğitim Bakanlığı Yasası" olmuştur. 2011 yılında çıkan bu yasa gereğince bakanlığın bünyesinde Türkmence Eğitim Genel Müdürlüğü ihdas edilmiştir. Bu genel müdürlük ve Kerkük'te hizmet veren Türkmen Eğitim Müdürlüğü, bu alanda önemli hizmetlere imza atmaya devam etmektedir.

Irak'ta 2013 yılında yürürlüğe giren Resmi Diller Yasası da Türkmence eğitim konusuna güç kazandırmıştır. Yasanın 7. maddesi, eğitimin tüm aşamalarında Türkmence okulların açılacağını vurgulamakta; 9. maddesi de Türkmenlerin Türkmenlerin yoğunlukta olduğu bölgelerde resmî dil olduğunu hükme bağlamakta, 14. madde de bu hususu daha da açarak her Iraklı'nın kendi dil ve kültürüne hizmet edecek fakülte, enstitü, kültür merkezi ve dil kurumu açma hakkını tanımıştır. Irak Türkmenleri, geleceğin teminatı olan çocuklarına eğitimin Türkçe yapılması sayesinde kendi dil, kültür ve geleneklerini koruyabileceklerdir. ○

ORSAM Danışmanı